

KIVÁL(ASZTOT)TAK

- egy erdélyi falu normarendszerének vizsgálata egy vallási konfliktus történetén keresztül -

Bakó Boglárka

Eötvös Lóránd Tudományegyetem, BTK
Néprajztudományi Doktori Iskola, Európai Etnológia Doktori Program

2008

Doktori iskola vezető: Prof. Dr. Voigt Vilmos, egyetemi tanár
Programvezető: Prof. Dr. Paládi Kovács Attila, egyetemi tanár
Témavezető: Dr. Sárkány Mihály PhD

Tárgyi Néprajzi Tanszék

DISSZERTÁCIÓ CÉLKITŰZÉSEI

Disszertációmban egy több éve tartó eseménysorozat elemzésén keresztül bemutatom egy dél-erdélyi, hagyományos protestáns etikájú társadalom szembetalálkozását a vallásosság új, napjainkban egyre inkább terjedőben levő irányzatával, a karizmatikus mozgalommal. A falu tereinek, időbeosztásának, rítusainak és nemi szerepeinek elemzésén keresztül vizsgálom azokat a kiütkereső kísérleteket, melyben a hagyományos világ egyszerre igyekszik megtartani tradicionális normáit és elhelyezni a kívülről érkező új elvárásokat. A vallási kérdésekben testet öltött konfliktus valójában összetett társadalmi és kulturális nézetrendszerek ellentétét fejezi ki. A hagyományos közösségszerveződés és az új csoport normáinak elemzésén keresztül egy társadalom komplex rendszere térképezhető fel, bemutatható annak szokásrendszere, munkához és ünnephez való viszonya, társadalmi hierarchiája, rokonsági, baráti, családi kapcsolatai és nemi szerepei.

A DISSZERTÁCIÓ VÁZLATA

Dolgozatom a karizmatikus mozgalom történetének bemutatásával indul. A mozgalom történetét igyekszem több szempontból felvázolni, felhasználva a protestáns közösség presbitériumának jegyzőkönyvét, a karizmatikusokkal és a protestánsokkal készített interjúimat és saját jegyzeteimet.

A történet bemutatása után, a mozgalomba bekerült falubeliek élettörténetét és csatlakozási-motivációit elemzem. Kutatásom során úgy tapasztaltam, hogy a karizmatikus mozgalomba a hagyományos társadalom perifériáján levő emberek kerültek be. A közösség tagjai már a mozgalom megalakulása előtt a hagyományos társadalom normarendszerének megsértése vagy a hagyományos viselkedési normák elvetése, felülbírálása miatt a közösség perifériájára kerültek. Általuk a tradicionálisan megszervezett paraszti világba olyan más, új életminták kerültek, melyek képviselőinek addigi periférikus léte, később másként gondolkodása a karizmatikus mozgalom megjelenésével kapott nyilvánosságot. A mozgalom kiterjedésével a hagyományos paraszti társadalom marginális tagjai új lehetőséget kaptak másfajta életvitelük folytatásához.

A történet és a mozgalom tagjainak bemutatása után az új vallási mozgalom és a protestáns közösség között kialakult konfliktus különböző oldalait vizsgálom. A profán és szent „működésének” megismerése hozzásegít annak értelmezéséhez, hogy a más és más helyen és időben kialakult szent és profán tér és idő, miért gerjesztett ellentéteket a közösségek között. Munkámban a viselkedési és erkölcsi normarendszer működését mutatom be a vallási konfliktus rendszerében a terek, az idők és a rítusok kapcsán. A falubeli

normarendszer egységes és mindenkire vonatkozik. A normarendszer az élet minden területére kihat: a hétköznapiakra ugyanúgy, mint az ünnepekre.

Az első összeütközések a látványos és a protestánsból különböző karizmatikus vallásgyakorlati formák miatt történtek meg. A vallásgyakorlat sajátosságai közé tartoztak az imádkozás különböző módzatai és helyei, valamint az entuziasztikus vallási élmények megjelenése a missziós kurzusokon. Dolgozatomban elemzem, hogy milyen módon sértették a fent említett vallásgyakorlati másságok a protestáns gyülekezet vallási viselkedési normarendszerét, melyek voltak azok a határvonalak, amelyeken túl a falu protestáns közössége már nem tolerálta a karizmatikusok vallásgyakorlati sajátosságait. Rámutatok mit, és miért nem fogadtak el a protestáns gyülekezetben a karizmatikusok vallásgyakorlatából, és miben és hogyan akartak elkülönülni a karizmatikus mozgalom tagjai a protestáns vallásgyakorlattól. Ennek elemzését segíti a sírás és a nevetés tereinek értelmezése, mely által a falubeli normarendszer alapvető elemei kerültek értelmezésre.

Dolgozatom ötödik fejezetében annak a három rítusnak az elemzését végzem el, melyek a karizmatikus mozgalom erősödésével a közösségen belüli konfliktusok középpontjába kerültek. Ez a három átmeneti rítus a keresztelés, a konfirmálás és a temetés volt. A három rítus közösségi, rokonsági „helyének” és funkciójának elemzése a protestáns és a karizmatikus gyülekezet közötti konfliktus értelmezésének egy újabb olvasatát adja. Elemzésemben rámutatok arra, hogy az átmeneti szertartások közül miért éppen a keresztelés, a konfirmálás és a temetés szertartása körül alakultak ki konfliktusok, és, hogy mi volt a „szerepe” a három rítusnak a protestáns közösség profán és szent mindennapjaiban.

Dolgozatom utolsó fejezetében a falubeli női szerepeket vizsgálom. A protestáns és a karizmatikus ellentétek értelmezésének lényeges pontja ez, mivel a konfliktus kiobbantásában, „működtetésében” mérvadó szerepe volt a falubeli asszonyoknak. A vallási konfliktus értelmezési rendszerében elemezem a falubeli „hagyományos” és „új” női szerepeket, a nők „helyét” a protestáns társadalomban, bemutatom a karizmatikus nők nemiszerepváltoztatási törekvéseit, s a vallásgyakorlatuk által meghatározott „új női szerepeket”.

Munkám fejezetei a vallási konfliktus elemzésének egy- egy oldalát mutatják be, azokat az értelmezési lehetőségeket, melyekbe egyrészt a falubeliek helyezték az eseményeket, másrészt melyeknek keretén belül én magam is megpróbáltam értelmezni a történeteket. Annak ellenére, hogy tisztában vagyok azzal a ténnyel, hogy elméleti olvasmányaim hatását szinte lehetetlen kivenni kutatásom és elemzésem eredményeiből, terepmunkám és anyagfeldolgozásom alatt igyekeztem törekedni arra, hogy elemzéseimet ne determinálják előzetes ismereteim, olvasmányaim. Hasznosnak tartottam anyagomat elméleti

keretbe illeszteni, bizonyos teóriák működését megvizsgálni terepemen, mégis úgy gondolom, hogy a közösség belső rendszere, sajátos értelmezési kerete, illetve vizsgálataim szubjektív tapasztalata egyedi képet ad a kutatott közösségről. Rítusaikhoz, mindnapjaikhoz, szent és profán tereikhez, normarendszerükhöz kapcsolódó elmélet-rendszere „belülről kifelé” épül, azaz az anyag milyensége és a saját értelmezésem adja meg mindezt. Elemzésem során igyekeztem felderíteni azt, hogy a történetek cselekedetei mit jelentenek azok számára, akik ezt véghezviszik, s az így nyert tudás mit mutat meg a társadalomról, amit vizsgálok.

A KUTATÁSRÓL ÉS AZ ANYAG FELDOLGOZÁSÁRÓL

A dél-erdélyi településen 1995 és 2006 között végeztem kutatásokat. 1997 és 1998 között egy évet éltem ott, tanítottam a falu általános iskolájában és elkezdtem a falubeli közösség mindennapjainak megismerését. Terepmunkám első három hónapjában egy falubeli családnál béreltem szobát. Szeptembertől a helyi általános iskola felső tagozatában magyar irodalmat, nyelvtant és ének-zenét tanítottam.

A kutatásom első hónapjaiban falubeli kapcsolatrendszeremet bővítettem korábbi ismerőseim rokonaival, diákjaim családjaival; vagy egy-egy érdekes régi történet nyomába indultam. Nem volt nehéz feladatom, hiszen a „magyarországi tanárnő” érdekes hír volt a faluban, sokan akartak megismerni, s ezért elhívtak délutánonként magukhoz, megálltak velem az utcán beszélgetni, s mivel tudták, hogy fényképezek, több rendezvényre is meghívást kaptam, hogy megörökítek az eseményt. Pár hónap után szállást adó családom legidősebb tagja súlyos beteg lett, s ekkor – hogy könnyítsek gondjaikon - a helyi lelkész hívására, beköltöztem a település központjában levő protestáns parókiára. Azt, hogy a paplakba beköltöztem a falubeli ismerőseim jónéven vették. Egyrészt azért, mert a lelkészlakot tartották egy „magyarországi vendégtanár” elhelyezésére a legalkalmasabbnak, másrészt egyfajta „kapocsnak” tekintettek a lelkészházaspár és a falu között. Mindez falubeli kapcsolatrendszeremet is némileg átalakította. Az egyházhoz közel levő magas presztízsű családok tagjaival ismerkedtem meg, olyanokkal, akikkel korábban nem találkoztam. Megismertem a presbitérium tagjait, bepillantást nyertem a protestáns egyház heti menetrendjébe, az egyházhoz kapcsolódó családok szervezeti működésébe.

Egy év intenzív bent lakás a terepen elősegítette, hogy sok szállal kapcsolódhassak a közösséghez és az ott végzett tanítás segítségével a falubeliek helyet találtak számomra a közösségükben. A „magyarországi tanárnő” voltam, akit érdekelnek „az itteni dolgok”. A helyem a közösségben akkor vált egyértelművé, amikor „rokonsági” kapcsolataim kialakultak; a falu egyik szerteágazó familiája régi családi legendák alapján kijelölte helyem

az „unokahúgok” csoportjában. Volt már „rokonságom”, megnyílt az út számomra a családi ünnepek felé; keresztelőkbe, lakodalmakba hívtak. Mindemellett tanári pozícióm révén bekerültem a település értelmiségi rétegébe, mely többek közt a falu reprezentációs alkalmainak szervezését is ellátta. Szerencsés helyzetben voltam, „rokonaimon”, tanítványaimon és egyházi kapcsolataimon keresztül a falu szinte minden nagy rokonsági kapcsolathálójával rendelkező családjához eljutottam, s a közösségi rétegek több szintje felé is megnyílt előttem az út.

A kutatás szempontjából is szerencsés év volt ez, ugyanis a falu mindennapjait több helyi konfliktus zavarta meg: vallási ellentétek alakultak ki, egy időközi polgármester választás kapcsán nemzetiségi indulatok kavarták meg a mindennapok állóvizét. Különböző témákban 46 interjút készítettem. 1998 őszén jegyzetekkel, terepnaplókkal, kazettákkal és filmes dobozokkal megrakodva tértem haza.

2000-ben és 2001-ben három-három hónapos kutatást végeztem a településen. Ekkorra már tanári pozícióm elhalványult, viszont előtérbe került a faluba visszatérő „rokon”, aki kutatásokat végez. Ezekben az években a terepmunkám alatt családom is végig a faluban lakott. A faluban éltem férjemmel és kislányommal, s - a mezőgazdasági munkák kivételével – életvitelünk hasonlított a falubeli kisgyerekes fiatal (értelmiségi) családok mindennapjaihoz. A napi munkák mellett délutánonként felkerestük barátainkat vagy a kapuban kiállva megnéztük a csordát, mialatt elbeszélgettünk a szomszédokkal. Gyakran ellátogattunk rokonainkhoz, tejet hordtunk a szomszédból, a falubeli boltokban vásároltunk, vasárnaponként istentiszteletre mentünk, hétvégeken ismerősökkel a „zöldbe” miccset süttöttünk, iszogattunk. Időnként bementünk a közeli nagyvárosba „bevásárolni”, s barátainkkal felkerestük a városi „cigány-piacot”, hogy néhány jó dolgot „szerezzünk”.

Az, hogy kisgyermekes anyaként tértem vissza a közösségbe, átalakította falubeli megítélési rendszeremet is. Már nem „egyedül”, hanem családdal érkeztem, így „koromhoz illő” pozícióba tudtak elhelyezni. Bátran készíthettem interjúkat családanyákkal gyerekevelésről, a házaselet nehézségeiről, férfi-női szerepekről, hiszen már én is ebben a „körben” mozogtam. A beszélgetéseim során a falu nemzetiségi viszonyrendszerére, rokonsági, komasági kapcsolataira koncentráltam.

2001 volt az első év, amikor az új vallási mozgalomhoz csatlakozó emberekkel interjúkat készítettem, s vallásgyakorlati összefüggéseiken részt vettem. Ebben az évben 24 interjút készítettem. A beszélgetések megszervezésében segítségemre volt, hogy előző tapasztalataimból már tudtam, hogy a kutatandó témában kik azok az emberek, akikkel témacentrikus mélyinterjúkat készíthetek. A korábban a faluban töltött egy év eredményeként

otthonosan mozogtam a helyi társadalomban. Megtapasztaltam és láttam rokonsági kapcsolataink - kapcsolataink - működését, ismertem a közösségi konfliktusok kezelési mechanizmusainak bizonyos részeit és a falubeli terek kialakulását profán és ünnepi időszakokban. A falubeliek úgy kezeltek, mint „beköltözött helybéli”.

2004-ben, 2005-ben, 2006-ban újra visszatértem a településre egy időre, ám ekkor már a mikro-régió több más falujában is végeztem kutatásokat és, a 2004-es évet leszámítva, a felmérések alatt nem éltem a településen huzamosabb ideig. 2004-ben egy hónapot éltem a faluban, ezalatt 9 interjút készítettem. Interjúim zömében nőkkel készültek. 2005-ben nem laktam a településen, a szomszéd faluban éltem és végeztem kutatásomat. Bár látogatóba átmentem a településre, de nem készítettem már interjút; információkat szereztem ismerőseimről, a faluban történekről, ismereteimet mélyítettem néhány témában. 2006-ban viszont tavasszal újra elutaztam a faluba néhány hétre, s ekkor 10 témacentrikus interjút készítettem falubeli asszonyokkal. Vizsgáltam a falubeli női szerepeket, a szent és profán terek és idők kérdését. Olyan ismerős asszonyokkal és lányokkal beszélgettem, akikkel jó viszonyban, többekkel barátságban, „rokonságban” vagy komaságban voltam. Tudtam, hogy bármikor szívesen fogadnak, ha idejük engedi, interjút is készíthetek velük, s ami fontos volt számomra, úgy véltem ők azok, akik – jó viszonyunkra alapozva – meg tudják mutatni nekem a „határokat”, melyek a közösség publikálható és a nem közölhető valósága között húzódnak. Már akkor tisztában voltam azzal a ténnyel, hogy több hónapos állomásozó terepmunka sem adott elegendő lehetőséget ahhoz, hogy minden elemében feltárjam és megértsem a közösség belső normarendszerét. Bizonyos területekre jobb betekintést nyertem, bizonyosakra kevésbé. Mindez attól függött, hogy a közösség tagjai hol húzták meg azt a határt, ahova egy, már bizonyos szempontból hozzájuk tartozó „kívülállót”, beengedtek. Mindamellett a falubeliek különbséget tettek helyiek és „gyüttment”-ek között. S bár több gesztust is tettek felém - családi rendezvényekre hívtak, keresztszülőségre kértek fel – s a kettő közötti határ bizonyos szempontból átjárható lett számomra, de ez inkább a „kedves vendég”, a „szinte rokon látogató” időleges elfogadása volt és nem teljes értékű befogadás. Hiszen én valójában egyik csoportba sem tartoztam; már nem voltam „idegen”, mivel tanítottam a faluban, nem voltam „gyüttment” sem, mivel nem költöztem végleg a településre, helyi pedig végképp nem voltam. Mindez megszabta azt is, hogy miről kérdezhettem őket, s mindennapjaiknak mely részeibe engedtek bepillantást.

A kulturális antropológia módszertanát követve tehát huzamosabb időt töltöttem a faluban, mivel úgy gondoltam, ez biztosítja azt a többlettudást, mélyebb ismeretet, melyet átmeneti, pár napos vizsgálódásokkal nem lehetett volna elérni. Így egy olyan sajátos anyagot

kaptam, mely különbözött mind a kérdőíves módszerrel gyűjtött anyagtól, mind a pár napos helyben tartózkodással készített interjúktól. A kvalitatív módszerrel gyűjtött anyagom alapja közvetlen megfigyelésekből áll, s emiatt nem biztos, hogy „mérhető” vagy általános következtetések levonására alkalmas: ám az *egyedi* megmutatását segíti elő az általánosított kulturális tapasztalat nyelvén, azaz a *helyi* fordítását az általánosított emberibe a szakterminológia segítségével. Anyaggyűjtésem szituációfüggő volt: bizonyos helyen, bizonyos kulturális rendszerek által meghatározott, bizonyos társadalmi csoporthoz tartozó kutató és az ugyanazon a helyen, valamilyen csoporthoz tartozó adatközlők között történt párbeszéd alapján.

Terepmunkámból adódott, hogy kutatásom alapja a személyes és huzamos helyben tartózkodással biztosított *résztevéő megfigyelés* volt. A vizsgált közösség „első kézből származó élménye”, és a közösség mindennapi életében való „bizalmas részvétel” segítségemre volt abban a szándékomban, hogy antropológusként a kutató közösség saját elképzeléseit tolmácsoljam saját életükről és, hogy a helyi társadalom mélyebb rétegeit is megismerjem. Mindez pedig arra adott lehetőséget, hogy a történeteket ezáltal nem (csak) „másodlagos interpretációkból” rekonstruálhattam. Megfigyeléseimről több feljegyzést is készítettem. Vezettem terepnaplót, illetve rendszeresítettem egy „Feljegyzések” füzetet hipotéziseimnek és megfigyeléseimnek.

Kutatómunkám fontos alappillére az *interjúkészítés* volt. 1997 és 2006 között összesen 108 interjút készítettem. Interjúmat több szempontból lehet osztályozni. 1997/98-ban 46-ot, 2000-ben 19-et, 2001-ben 24-et, 2004-ben 9-et, 2006-ban 10-et. Emellett van két magnóra felvett beszélgetésem 1996-ból is. Elemzésem során ez utóbbi beszélgetéseket egy történet rekonstruálásakor használtam fel.

Készítettem *téma-centrikus interjúkat, strukturált interjúkat és életút interjúkat*. A témacentrikus és strukturált interjú típusát arra használtam, hogy korábban kialakított témavázlataimat részletesen és mélyen körbejárjam. Az interjúk készítésekor szembesültem azzal, hogy a közösség azon kulturális-területeinek a kutatása viszonylag egyszerű, melyek tudatosak voltak az ott élők számára. Ezt a tudást a falubeliek előzékenyen „megtanították” nekem. Mindez azonban egy külső kultúra-képet adott, olyat, amely a külső szemlélő számára is nyilvánvaló jegyeket hordozott. Korai életút-interjúim ezt a kultúra szeletet körvonalazták. Viszont a kultúra rejtett és alapvető dimenzióinak feltárása az interjúzás módszereinek és interjúalanyaim körének megváltoztatását feltételezte. Szembesültem azzal, hogy kutató közösség kulturális rendszerének bizonyos részei nehezen megragadhatóak kérdésekkel számomra, és a „kultúra bennszülöttje” számára nehezen verbalizálhatóak.

Interjúim több mint fele *életút interjú* volt. Ennek a nagy számnak az az egyik oka, hogy a közösség tagjai leginkább ezt az interjútypust tartották elfogadhatónak, ebben a keretben beszéltek a legszívesebben, illetve, hogy kutatásom főbb pontjait beszélgetőtársaim életútjában tudtam én is a legjobban „kérdésekbe önteni”. Életút interjú különböző korú emberekkel készítettem; legfiatalabb interjúalanyom 25 éves volt (egy, az új vallási mozgalomhoz csatlakozó lány), a legidősebb 91 éves (egy protestáns asszony).

A magnóra felvett élettörténetek alapvető jellegzetessége volt, hogy önmagukban nem léteztek, azaz csak az adott szituációban alakultak ki. Ennek a folyamatnak a háttérében az én és a beszélgetőtársam közötti kapcsolat mélysége, kulturális azonosságunk (mint például „magyarságunk”) vagy különbözőségünk (mint például iskolai végzettségünk vagy „nemünk”) állt. Interjúalanyaim élettörténetüket mesterséges helyzetben „alkották meg”, olyan helyzetben, mely kívül esett a mindennapok valóságán. Ennek eseményeit meghatározott logika szerint választották ki, bizonyos dolgokat hangsúlyozottan táltak, míg másokat elhallgattak. Élettörténetük tehát nem összefüggő mese-folyamat volt, hanem adott logika szerint rendezett résztörténet-rendszer. A történet-elemek gyakran kapcsolódtak különböző krízis helyzetekhez, a mindennapi élettől eltérő eseményekhez. Az életrajzi módszerrel gyűjtött interjúk kettős képet hordoztak magukban; egyszerre mutatták a kultúra meglévő és már megváltozott normarendszerét. A normarendszer alakulását, a külső hatásokat (mint média) leginkább a fiatalabb beszélgetőtársaim életútjából tudtam rekonstruálni, míg a normarendszer „történeti háttérét” legjobban az idős emberekkel készített beszélgetések mutatták meg.

Az életút interjúk anyaga sok mindenben megmagyarázta a közösségi normarendszer működését, rámutatott az ezt követők és az ellene vétők társadalmi szerepvállalásaira. A felvett élettörténetek tartalmazták a kutatott közösségek viselkedési mintáit, erkölcsrendszerének sajátosságait, társadalmi hierarchiájának jellegzetességeit. Ezek a beszélgetések világítottak rá a mindennapi közösségi kapcsolatok bonyolult szövedékére is. Az életrajzi módszerrel gyűjtött anyag ismeretet, tudást adott arról a társadalomról, közösségről, csoportról, rétegről stb., amelynek a beszélő csupán egy „eleme” volt, de az adott kultúra ismereteinek - életkorától meghatározott - tárházát magában hordozta. Beszélgetőtársaim életének történetét egyéni perspektívájukból láthattam, mégis egyszerre adott horizontális és vertikális rálátást a kutatott társadalom kulturális rendszerére.

A résztvevő megfigyelés (feljegyzések) és interjúzás mellett anyaggyűjtésem harmadik pillére a *fotózás* volt, mely kutatásom során is nagy segítségemre volt falubeli kapcsolatrendszerem kialakításában. Hiszen a Húsvétkor készített képeket minden évben

nyáron visszavittem az ismerős családoknak, ezáltal újabb és újabb ismerősökre tehettem szert. A kilencvenes években, a faluban kevés fényképezőgép volt, így egyéves terepmunkám alatt az ünnepek „hivatalos” fotósává is előléptem. A falubeliek tudták, hogy szívesen készítek képeket, ajándékba adom őket, ezért gyakran hívtak vendégségbe átmeneti szertartásokra, falu ünnepekre azzal a nem titkolt céllal, hogy így ünnepük dokumentálva lesz.

A fotózás kezdetben hálás feladatomból volt, hiszen gépemmel együtt szívesen látott vendég voltam az ünnepeken, azt fényképeztem, amit a helybeliek jónak láttak és megengedtek, sőt elvártak. Ám előfordult olyan szituáció is, amikor értetlenül fogadták fényképezési vágyamat, ezek olyan témák voltak, melyeket nem „szoktak” lefotózni. Idővel „megszokták” ez irányú érdeklődésemet is helybeliek, azt, hogy nem csak a „kint”, azaz a közösség publikus valóságában, hanem a „bent” levő dolgokat is szeretném lencse végre kapni.

Emellett a protestáns egyház irattárának vonatkozó anyagát is feldolgoztam: az 1987 és 1999 között vezetett Presbiteri Jegyzőkönyveket és a (Protestáns) Nőegylet jegyzőkönyveit, melyeket 1918 és 1946 között vezettek. Mindkét jegyzőkönyv típusból közlök idézeteket a munkámban.

Az antropológiai anyaggyűjtésem három alapvető pillérét - az interjúzást, a résztvevő megfigyelést és a képi rögzítést - legnagyobb mértékben személyiségem, kulturális hátterem, tehát én magam befolyásoltam. Törvényszerű ez, mivel az ott megtörtént dolgokat abban az összefüggésben „csak” én, mint a kutató láttam, aki akkor és ott, eltöltöttem azt az időt a terepen egyedül, s így a feldolgozott anyagból megszületett tanulmány is általam megélt történések tapasztalatait és az általam levont következtetéseket tartalmazza. Tehát a terepről, közösségről, rítusról készült munkám a különböző elemekből összerakott saját nézőpontomat mutatja be. Így az általam készített szöveg csupán a jó néhány lehetséges leírások egyike. Más kutató ugyanazon a terepen egészen mást is megtapasztalhat.

A terepmunkám módszerem személyességnek következménye, hogy a gyűjtött anyagot nagymértékben meghatározta köztem és a kutatott közösség közötti viszony. A közösséggel való „beolvasásomnak” különböző formái, mértékei, de mindemellett komoly korlátai is voltak. A „bizalom” volt az a kulcs, amely megnyitotta számomra a kapukat ahhoz, hogy megismerjem bizonyos fokig a kutatott közösség belső rendszerét. Az antropológiai szubjektivitás viszont veszélyt is hordozott magában, mellyel magam is szembesültem munkám során. Az ebben rejlő csapdákat nem lehetett figyelmen kívül hagyni, s az ezzel a módszerrel gyűjtött anyagomat „csak” a tudományosság „szolgálatába” állítani.

Terepmunkám alatt bekerültem baráti csoportokba, bizonyos rítusok révén rokonsági

hálózatokban is (lásd keresztszülőség, fogadott rokonság) helyet kaptam. A beépülés „mély fokán” készített interjúim, a beszélgetések sok olyan adatot, véleményt, gondolatot tartalmaztak, melyeket a beszélő nem nekem, mint a „kutatónak” mesélt el, hanem a „baráttal”, a „jó ismerőssel” beszélt meg. Ezek azok a „belső tudást” magukban hordozó beszélgetések, melyek során „mély információk” birtokába jutottam.

A belső kulturális tudás elnyerése csak közösségi tagként érhető el, ez a hosszú, aktív terepmunka alatt idővel magától adódik. A probléma abban áll, hogy az, aki rendelkezik a „közösségi tudással” annak tudnia kell, hogy a meglévő információiból mi az, ami megírható, publikálható és mi az, ami nem. A kérdés csupán az, hogy rendelkezik-e egy kutató ezzel a „közösségi tudással”? Több éves terepmunka után egy kutató - remélhetőleg - rendelkezik e tudás bizonyos részével, de az is lehetséges, sőt valószínű, hogy a tudás teljes egészével soha nem fog rendelkezni.

Mivel nem létezik egyetlen lehetséges leírás, ezért nem csak a félreértelmezés veszélye van benne az anyagomban, hanem az is, hogy olyan információt is közlök, melyet a kultúra teljes értékű hordozójaként nem tennék meg. A hosszú ideig végzett kutatás meghozza azt a tapasztalatot, hogy a terepen való munka végzése közben nem a tereppel állunk „szemben”, hanem emberekkel, csoportokkal, közösségekkel. Nem csak nekünk vannak velük „szándékaink”, hanem ők is különböző elvárásokkal fordulnak felénk. Ahogy ők „kiszolgáltatják” magukat, megosztják velünk belső ügyeiket, megengedik, hogy idegenként részt vegyünk szertartásaikon, ugyanúgy „elvárják” azt is, hogy munkánk, írásunk megfeleljen az általuk önmagukról alkotott képnek. Nem könnyű feladat ez az antropológus számára, hiszen a „határról” tekintett összefüggések néha egészen mások, mint a belülről kifelé vetített képük.

Ahogy a „nyelv hatalom” - hiszen csak a nyelv áll rendelkezésünkre, hogy közvetítsük az általunk kutatott kultúrát - ugyanúgy a hatalom eszközét tartjuk akkor is kezünkben, amikor a terepen gyűjtött anyagot a nagyközönség elé visszük. A „feldolgozott adatok” és levont következtetések, külső értelmezések és általánosítások egy nem tudományos közegben gyűjtött anyagot a tudományosság közegébe tesznek át. Mindezek miatt az erdélyi faluban 1997 és 2006 között készített interjúimat munkámban anonim közlöm, a bemutatott település nevét nem adom meg, s – a helyi lelkész külön kérésére – a gyülekezet nevét csupán protestánsként jelölöm. Így teljesíthetem a protestáns közösség vezetőinek azt a kérését, hogy a falu neve ne a vallási konfliktussal kötődjön össze.

Túl azon, hogy a protestáns közösség kérését teljesítem az anonimitás biztosításával, úgy gondolom, hogy a település neve nem változtatna az elemzés milyenségén. Munkámban

bemutatom a falubeli társadalom főbb jellegzetességeit, elemzem a hierarchikus viszonyokat, a közösség és az egyház kapcsolatát, s mindebből felvázolom a közösség normarendszerét. Mindez körvonalaz egy társadalmat, bemutat egy viszonyrendszert, s úgy vélem, mindezek ismerete elegendő ahhoz, hogy a falu vallási konfliktusának – általam bemutatott - rendszerét megértsük. Az új vallási mozgalom tagjai vállalták a „karizmatikus” elnevezést, mint belső csoport nevet, s így vallási identitásukat tiszteletben tartva, ezt én is így közlöm munkámban.

Úgy vélem, hogy a protestáns- karizmatikus vallási konfliktus történetének olyan „változatát” ismerem, melyet sem a protestáns egyház vezetői, sem a protestáns gyülekezet, sem a karizmatikus csoport nem ismer. Ezt az magyarázza, hogy interjúkat készítettem mindkét közösség tagjaival, s elsőként olvastam végig az egyházi iratokat, jegyzőkönyveket a konfliktusról. A protestáns és karizmatikus gyülekezet tagjai közötti konfliktusok – az egyházi per kivételével – nem kerültek a közösségen belül megvitatására. Így egyik csoport tagjai sincsenek igazán tisztában a szemben álló közösség konfliktus-értelmező rendszereivel. S mindezt erősíti az a tény is, hogy nekem, mint „kivülállónak” mindkét csoport tagjai sajátos értelmezési rendszerben elemezték a vallási konfliktust. Azaz jelen szempontjából, az én kérdéseim rendszerében, de saját történetmondó logikájukban alkották újra múltjukat, olyan új jelentéssel ruházva azt fel, mely egyben igazolta a jelenben való értékrendszerüket is.

A DISSZERTÁCIÓ EREDMÉNYEI

A karizmatikus-protestáns ellentét mélyén összetett társadalmi-kulturális konfliktus húzódott meg. A karizmatikus mozgalom új normarendszert honosított meg a faluban a hagyományos paraszti normarendszer mellett. Megjelentek a modern világ életmintái, az új, aktív, vezető nőtípus, a közösség tagjainak életét a legapróbb mozzanatokig szabályozó pap, a mezei munkák által beosztott mindennapoktól eltérő új életvitel, a szabad, rokonságtól független gyereknevelés. A nagyvárosokban iskolázott karizmatikus fiatalok által meghonosodott a „nagyvárosi magatartás” és a vallási élet modern megélése, az új vallási mozgalom életszemléletének hatását magán viselő külső és belső jegyeiben is „más”, „új vallásosság”. Mindez ellentétbe került a falusi protestáns közösség a rokonsági szervezeten, a szigorú munkaetikán és a szent és a profán egyensúlyán alapuló hagyományos szervezeti rendjével.

A „vallási konfliktus” mélyebb vizsgálata után világossá vált, hogy ellentéteik nem pusztán a vallási másként gondolkodásból fakadnak; valójában összetett társadalmi és kulturális nézetrendszerek ellentétét fejezik ki. A konfliktus elemzése rávilágított a hagyományos paraszti világ működésére, illetve arra, hogy a perifériáján megjelenő „modern-

másságot” hogyan kezeli, illetve milyen módon próbálja meg elhelyezni mindennapi kultúrájában. A dolgozat rámutatott, hogy a „vallás”, az „egyház” fogalma és szerepe milyen társadalmi és kulturális rendszerek szimbolizál a protestáns emberek mindennapjaiban és mit jelent a karizmatikusokéban. A „rituális folyamatok” elemzésén keresztül láthatóvá vált a falu protestáns közösségi szerkezete, a periféria és a centrum viszonya és a mentális terek kialakulásának szabályrendszere.

Egy közösségi konfliktus a közösség együttélési rendszerének sok pontját hozhatja felszínre. Egy zárt közösség vallási konfliktusa nem csak a vallásgyakorlat Szent terén okoz feszültséget, hanem a profán világában is, hiszen a szentnek és a profánnak szigorúan szabályozott ideje és tere van. Úgy vélem, az új vallási mozgalom által gerjesztett konfliktus felszínre hozta a protestáns közösség normarendszerének rejtett vonásait is. A mindennapitól eltérő történetek olyan hagyományos-szabályrendszer „frissítést” eredményeztek, melyeknek megismerése a konfliktus kirobbanása nélkül lehetetlenné vált volna egy külső szemlélő számára. A konfliktus elemzése segítségére volt protestáns beszélgetőtársaimnak abban, hogy a közösségi együttélési rendszerüknek szabályait verbalizálják, hogy vallásgyakorlatuk törvényeit megfogalmazzák és hogy társadalmi, közösségi, nemi szerepeiknek rendszerét bemutassák nekem. Mindezt a konfliktus viszonyítási pontjai mentén tették meg. Az új vallási mozgalom tagjaival készített interjúim megmutatták, hogy a csoporthoz csatlakozó fiatal és idős protestáns embereket milyen célok mozgatták, milyen elvárások ösztönözték abban, hogy protestáns közösségük profán és szent viselkedési normarendszerét felülírják, s szembeálljanak annak megkövetelt normáival.

A SZERZŐNEK A TÉMAKÖRBEN KÉSZÜLT FŐBB PUBLIKÁCIÓI

1. Az érdekességeket kereső turisták és a turistákat kereső érdekességek. In: A turizmus mint kulturális rendszer. Fejős Zoltán (szerk.) Budapest, Néprajzi Múzeum, 1998. 129-141. o.
2. Veszedelmes viszonyok. i.n. *Valóság*, 2000/5. 60-70. o.
3. Helyi identitás és regionalizmus. In: *Kisebbségkutatás* 2000/ 3. szám. 496-499.o.
4. „Itthon vagyunk megszokva ...” – egy barcasági magyar közösség együttélési viszonyainak elemzése – *Regio* (3.) 2001. november
5. „... itthon vagyunk megszokva, ... ideköt minden...” - Egy barcasági magyar közösség lokális identitás tudatáról és interetnikus kapcsolatrendszeréről. In: Lokális világok. Együttélési viszonyok a Kárpát-medencében. Bakó Boglárka (szerk.) MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003. 165-191. o.
6. Az életrajzi módszer haszna, avagy „... hosszú élettel annyi minden össze-vissza kerül, hogy nem is gondolná az embör...” In: Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. II. Kovács Nóra és Szarka László (szerk.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 78-93. o.
7. A terepmunka értelm(ezés)e, avagy az etikusság határán. In: *Kisebbségkutatás*. 2004/3. 388-395. o.
8. A másság és a különbség határán. In.: Tér és terep III. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Szarka László- Osvát Anna, Kovács Nóra (szerk.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 59-73. o.
9. Egybefolyt terek. In.: Hommage á Boglár Lajos. A. Gergely András, Papp Richárd, Prónai Csaba (szerk.), Nyitott könyv Műhely Kiadó, Budapest 2006. 196-205.
10. „... megbántam, és az Úristen azt tudja, és megbocsátja nekem...” - S. története egy dél-erdélyi falu új vallási mozgalmáról – In: AETAS 2007/2. 89-106.o.